

- ³ Radio Cologne: *Albert Schweitzer Speaks*. 1932. 4.
- ⁴ *Reich Gottes und Christentum*. Tübingen 1967. 89, 94.
- ⁵ *Civilization and Ethics*. Angolra fordította J. Naish. London 1923. XVI.
- ⁶ *Out of my Life and Thought*. Fordította G. T. Campion. New York 1948; 185.
- ⁷ *The Ethics of Reverence for Life*. New York. 237.
- ⁸ *Was sollen wir tun?* Heidelberg 1986. 30—31.
- ⁹ *Civilization and Ethics*. London 1923. 258.
- ¹⁰ *Uo.* 254.
- ¹¹ *Was sollen wir tun?* Heidelberg 1986. 26
- ¹² *Uo.* 26.
- ¹³ *Memoirs of Childhood and Youth*. Angolra fordította C. T. Campion. New York 1931. 185. Magyarra fordította Zsigmond Gyula: *Gyermekkorom és ifjúságom emlékeiből* cimen. 1979. 45—46.
- ¹⁴ *Uo.* 49.; *Was sollen wir tun?* 123—132.
- ¹⁵ *Civilization and Ethics*. London 1923. 267.
- ¹⁶ *Uo.* 269.
- ¹⁷ *On the Edge of the Primeval Forest*. Angolra fordította C. T. Campion. New York 1948. 1.
- ¹⁸ *Civilization and Ethics*. London 1923. 267, 269.
- ¹⁹ *Reich Gottes und Christentum*. Tübingen 1967. 98.
- ²⁰ *Out of my Life and Thought*. New York. 1931. 201.
- ²¹ Miller, S. Rhena: *My Father Albert Schweitzer*. Uniquet, Berkeley 1975. 37—40.
- ²² *Gyermekkorom és ifjúságom emlékeiből*. 1979. 28.
- ²³ *Friede oder Atomkrieg. Drei Apelle vom 28. 29. und 30 April 1958*. München 1958.
- ²⁴ *Was sollen wir tun?* Heidelberg 1986. 173—174.

MAX ULRICH BALSIGER

SCHWEITZER ALBERT MISZTICIZMUSA*

Schweitzer Albert élete során a miszticizmussal kapcsolatban a legkülönbözőbb összefüggésekben nyilatkozott, beleértve azokat az eddig még nyilvánosságra nem került szövegeket és feljegyzéseket is, amelyek-

* A Bad Boll-i IARF teológiai konferencián elhangzott előadás; németből fordította dr. Kovács Lajos.

ből a dolgozat több idézetet tartalmaz. Ezeket a hagyaték kiadója, Johann Zürcher bocsátotta az előadó rendelkezésére. Rendkívül újat ezek a szövegek alig tartalmazna, de további változatokat szolgáltatnak egy Cantus firmushoz, amely Schweitzer gondolkodására jellemző. Legtöbbször csak vázlatokról, vagy gyorsan odavetett gondolatokról van szó. A kérdéssel kapcsolatos monográfia még nem áll rendelkezésre, de nagy segítségemre jött Julius Richter frankfurti professzornak egy mostanig figyelembe alig vett „Schweitzer Albert mint misztikus“ című tanulmánya, amely 1965-ben jelent meg egy folyóiratban.

Megállapítható, hogy Schweitzer egészen elfogulatlanul beszélt a miszticizmusról egy olyan időszakban, amikor az a teológia kárhözatos tárgya volt. A dialektikai teológia uralmának idején a miszticizmusról való bármilyen beszéd tabunak számított. A miszticizmus egy ingerlő szó volt, amely mint kérdés legjobb esetben történetileg merülhetett fel vallásos tévútra való utalással. Barth Károly és tanítványai számára a miszticizmus meg nem engedett kísérlet volt a természetfölötti titok iránti vonzódáshoz.

Barth egyik jeles tanítványa, Brunner Emil a miszticizmussal kapcsolatban „kolosszális öncsalásról“ beszélt. Első nagyobb munkájának címe ez volt: „A miszticizmus és az Ige“. Szerinte egyedüli választás létezik: vagy miszticizmus, vagy Ige“. A mindennemű miszticizmussal való szembenállás a vallásos tapasztalás iránti bizalmatlansággal állott kapcsolatban.

Bremi Willy egy Schweitzer Albertről Baselben tartott előadásán emlékeztetett egy híres teológusnak 1930-ban Schweitzerre utaló kijelentésére: „Most, amikor tudjuk, hogy az Újtestamentumban miszticizmusról szó sincs, ez az ember Pál apostol miszticizmusáról egy egész könyvet írt.“

Aki a Herder kiadónál König Franz és Waldenfels szerkesztésében 1987-ben megjelent „Vallások lexikonjára“-t a „miszticizmus“ címszónál fellapozza, csodálkozással állapíthatja meg, hogy ebben a legújabb lexikonban a „miszticizmus“ önálló címszóként egyáltalán nem szerepel; csupán utalás történik reá a „meditáció-miszticizmus“ címszó alatt álló nagyobb fejezetben. Tehát a meditációt és a miszticizmust tulajdonképpen együtt tárgyalja. Ez a terminológia bizonytalanságot, sőt zűrzavart jelent a „miszticizmus“ fogalmát illetően. Különösen a „misztikus“ melléknév volt elítélés tárgya.

Schweitzer egy sajátos miszticizmus értékelést dolgozott ki, ami kis mértékben közös azzal, amit ma általában a modern teológiában a meditáció fogalmán értenek.

A miszticizmus Schweitzer felfogásában elválaszthatatlanul egybekapcsolódik a gondolkozással. Ezért joggal van nála gyakran szó „gondolkodó miszticizmusról“. Az általa értelmezett és megkövetelt gondolkozás azonban teljes mértékben elhatárolandó a mai értelemben vett meditációtól.

Jelen dolgozat négy részre osztva tárgyalja a miszticizmust: 1. Fogalom-meghatározás. 2. Miszticizmus az Újszövetségben. 3. Miszticizmus a vallásokban. 4. Schweitzer Albert mint misztikus.

1. Fogalom-meghatározás

Schweitzernél a miszticizmussal kapcsolatos meghatározásszerű kijelentések a legkülönbözőbb helyeken nagy bőségben találhatók. A legismertebbel kezdjük. „Pál apostol miszticizmusa“ c. munkájának első oldalán ez áll: „Miszticizmus mindenütt jelen van, ahol az ember a földi és földöntúli, időleges és örökkévaló közti ellentétet legyőzöttnek tekinti és ő maga még földi és időbeli minőségében megéli a földöntúliba és örökkévalóba való belépésének élményét.“¹ Aki ennek a könyvnek az alap-ételeit ismeri, megérzi, hogy ez a meghatározás ennek az újszövetségi tudósnak a páli krisztológiával kapcsolatos kutatásai alapján született meg. Schweitzer ebben a könyvében leírja Pál apostolnak az eszkatológiai feszültségben született hitét, aközött, ami már megtörtént és ami még ezután lesz, mint a Krisztusban való meghalás és feltámadás misztériumát.

Általánosabban jut ez kifejezésre „A kultúra hanyatlása és újjáépítése“ c. könyvében: „A legutolsó ismeret, amelyben az ember saját lényét az egyetemes létben felfogja, misztikus természetű. Nem a rendes elmélkedés által jön létre, hanem azt, az ember valamiképpen megéli.“²

Hasonlót olvasunk az „Életemből és gondolkodásomból“ c. könyvében. Minden elmélyült gondolkozás erkölcsi miszticizmushoz érkezik el. A racionális az irracionálisban folytatódik. Az élet tiszteletének erkölcsi miszticizmusa egy végig gondolt racionalizmus.“³

Egy másik helyen ezt olvassuk: „A racionális gondolkozás, ha a mélyre hatol, szükségszerűen a miszticizmus irracionálisában végződik.“⁴ A gondolkozás valahol és valamilyen módon egy élő, minden ember számára gondolkozásra kényszerítő miszticizmushoz vezet.“⁵

Ehhez kapcsolódik még Schweitzernek néhány eddig nyilvánosságra nem került kijelentése: „A miszticizmus mindenütt megtalálható, ahol a gondolkozás közvetlen módon a végtelen léttel való szellemi eggyéválás kérdésével foglalkozik.“ Ugyanakkor Schweitzer különválasztja a miszticizmust a filozófiától, sőt a vallástól is, abban a tekintetben, hogy a miszticizmus az embernek a végtelen léttel való szellemi eggyéválását szellemi cselekedettel kapcsolja össze.

A filozófiától és a világvallásoktól való elkülönülést egy másik helyen így fejt ki: „A filozófia azt igényli, hogy a világ ismeretének birtokában legyen, ami által az ember a maga létét az értelem által fel tudja fogni. A miszticizmus ezzel szemben belátja, hogy a világ s a világ folyamata meg nem alapozható. Azáltal, hogy lényének titokzatos volta benne tudatosná válik, a miszticizmus a filozófiánál és a világvallásoknál előbbre áll.“ Egy feljegyzésben ezt olvassuk: „A miszticizmus egyenlő a titokzatos megismerésével.“⁶

Schweitzer különböző helyeken arról panaszkodik, hogy a tradicionális gondolkodás megáll, mihelyt a titokzatos területéhez elérkezik. Ő ezzel szemben kifejeztem egy „misztikus gondolkodásról“ beszél, és megállapítja: „A legmélyebb módon kifejezésre jutó misztikus gondolkodás a nem-misztikustól nem abban különbözik, hogy attól eltérő módon jár

el, hanem abban, hogy a misztikus egészen végig halad azon az úton, amelyen a nem-misztikus megáll. Legteljesebb értelme szerint tehát a miszticizmus a legmélyebb és legegyszerűbb gondolkodás.“ 1923-ban Werner Martinnak ezt írja: „Úgy hiszem, ki tudom mutatni, hogy ha a gondolkozást egészen a végéig atgondoljuk, Jézus abszolút erkölcsstanához és a miszticizmushoz érkezünk el.“ Szerinte a kereszténység legmélyebb meggyőződésai gondolkozásbeli szükségességek.⁷

A „vallás“ fogalma általános értelmében nála időnként a miszticizmussal való váltófogalomként jelentkezik. Pl. „A vallás azt jelenti, hogy az én szellemem a világszellemmel eggyé válik, és abban a szenvedéshez és tevékenységemhez erőt találok.“

Ezzel egy sajátos vonás jelentkezik Schweitzernek a miszticizmussal kapcsolatos felfogásában, szemben az általánosan elfogadottal: ez a gondolkodás döntő fontosságú szerepe a misztikus élményhez vezető úton, amelyen teljesen értelmileg hangsúlyozott, logikus gondolkodás értendő.⁸ Ebből következik egy további sajátosság a misztikus élmény célját és következményeit illetően. Schweitzer szerint a miszticizmusnak csak abban az esetben van értelme, ha annak erkölcsi következményei vannak. A miszticizmus „mély világszemlélet“ abban az értelemben, hogy az embert a végtelennel hozza szellemi kapcsolatba.⁹ Az élet tiszteletének világszemlélete erkölcsi miszticizmus. Ezt a végtelennel való eggyé válást az ember erkölcsi cselekedet által valósítja meg. Ez az erkölcsi miszticizmus a logikus gondolkodásban áll elő.

A misztikusan megélt akarat hajtóerővé válik a saját akaratra és azt cselekvésre ösztönzi. Ezért tud Schweitzer „a cselekvő ember miszticizmusáról“ beszélni és tudatában van annak, hogy ezáltal az eddigi miszticizmus értelmezést lényegesen továbbviszi és megváltoztatja.

2. *Miszticizmus az Újszövetségben*

Schweitzer „A Jézus élete kutatás története“ című könyvében a miszticizmus, mint tulajdonképpeni probléma még nem jelentkezett. Ott a fő gondolat Jézus prédikálásának eszkatológiai adottsága volt. Schweitzer itt szinte kizárólagosan a szinoptikus evangéliumokkal foglalkozik, amelyekben Jézus tanításának misztikus elemei hiányoznak. Könyvének csupán a legutolsó oldalán foglalkozik Jézus prédikálásának a 20. század embere számára való értelmezésével. Amit a ma felvilágosult embere ebből el tud fogadni, és amit el kell fogadnia, szerinte az erkölcsi felhívás, ami az őseredeti programban még nem volt jelen, de ma időszerűvé válik. Az Istenországa eszméje, az ő felfogása szerint, mind a mai napig megőrzi erejét a Jézus szavait hallgató számára és őt hatalmába keríti.

Schweitzernél egy kimondottan dinamikus miszticizmus-értelmezésről van szó, amely mint erkölcsi hajtóerő jelenik meg. Ilyen értelemben beszél a Jézussal való akarati közösségről. Végső fokon Jézussal való kapcsolatunk Schweitzer szerint misztikus jellegű. A mi vallásunk, amennyiben az különlegesen keresztény, nem annyira Jézus-kultusz, mint inkább Jézus-miszticizmus.¹⁰

Ebben a vonatkozásban felmerül a „világigenlés — világtagadás“ fogalompárja. „A kereszténység lényege világigenlés. Minden keresztény kegyességnek csak annyi az értéke, amilyen mértékben a mi akaratunknak a Jézus akaratához való kapcsolódása végbemegy. Ilyenformán Schweitzer szerint joggal beszélhetünk „Jézus követésének akarati miszticizmusáról“.¹¹

Más hangsúlyt nyert Schweitzernél, de ugyanabban az irányban, Pál apostol krisztológiájához kapcsolódó szemlélete. Előtanulmányai visszanyúlnak a Jézus élete kutatással kapcsolatos munkájára. Itt is megtaláljuk az addigi Pál-kutatással szembeni kritikai nézeteit. Megállapíthatjuk, hogy nagyon merész gondolata volt a miszticizmust a páli gondolkozás tulajdonképpeni alapmotívumává tenni és könyvének „Pál apostol miszticizmusa“ címet adni.¹²

Schweitzer már könyvének az elején hangsúlyozza, hogy Pál apostol nem Isten-miszticizmust, hanem Krisztus-miszticizmust tanít. Pál sehol nem beszél az Istennel való egygyé levésről vagy az Istenben való létről, hanem sokféle vonatkozásban mindig a Krisztusban levésről van szó. Ennek az alaptételnek a változataképpen mondja: „magatokra vettétek Krisztust (mint egy ruhát)“ „ti hozzá tartoztok“, „egy test vagyunk Krisztussal“. Ez a változat is előfordul: „Krisztus mibennünk“.¹³

Igaz, hogy Pál hangsúlyozza a hívő lélek istenfiúságát, de az istenfiúság a Krisztusban való lét közvetítésével, a Krisztussal való misztikus közösség által jön létre. A jánosi Logos-Krisztusnál már más a helyzet; itt Schweitzer felfogása szerint a Krisztus-miszticizmus és az Isten-miszticizmus egymásba olvad.¹⁴

A Pálra jellemző Krisztus-miszticizmus természetesen szoros kapcsolatban áll az eszkatológiai kérdéssel. Pál is, Jézushoz hasonlóan, az eljövendő Istenországot illetően a későjudaisztikus-apokaliptikus elképzelésekben nőtt fel, és az ösgyülekezethez hasonlóan az előtt a kérdés előtt áll, hogy a Jézus halálát és feltámadását miképpen lehet Istenországa eljövételére vonatkoztatni: Istenországa már megvalósult-e, vagy a tulajdonképpeni fordulat még ezután következik be? Egy bizonyos: a világ a maga folyamatában nem mutat kozmikus változást. Pál apostol a Messiás visszajövetelében hirdeti az Istenországa beteljesülését. Ő tehát várja egy esemény létrejöttét, amely rejtett módon, éspedig Jézus halálával és feltámadásával már kezdetét vette. A Krisztusban való hit azonban már ebben a közbeeső időszakban részesít az Istenországa erőiben való részvételben, éppen a „Krisztusban való lét miszticizmusa által“ — Aki Krisztusban van, már új teremtmény.

Pál apostol Krisztus-miszticizmusával lehetőséget ad a hívőknek, hogy a paruziával kapcsolatos késlekedés miatti csalódást eloszlassa, és a beteljesülés iránti eszkatológiai várakozást a közeljövőre ébren tartsa. De ebből a feszültségből Pál erkölcsi ösztönzést eredeztet. Az Istenországa beteljesedésének a várakozása azt jelenti, hogy ezért az országért cselekedni kell!

A Krisztussal való közösség ismeretéből ered Pál apostolnál a cselekvő erkölcsstan. Hogy mi erkölcsös, az tudja meg, aki Krisztussal való közösségben él, aki közvetlenül Krisztus szelleméből részesül.¹⁵

A szentlélekkel kapcsolatos kijelentéseiben Pál apostolnak védekeznie kell egy széleskörben elterjedt félreértés ellen, hogy ti. az extázisban és az elragadtatottságban való nyelveken szólás a szellem birtoklásának jele lenne. Ellenkezőleg, Pál apostol a szellemről való tanításában az erkölcs felé fordul. A szellem birtoklásának legfőbb jele a szeretet.¹⁶

3. *Miszticizmus a világvallásokban*

Schweitzer egész élete folyamán foglalkozott más vallásokkal. Ezt mutatja mindenekelőtt a különböző időkben hátramaradt feljegyzéseinek sokasága. Nyilvánvalóan arra törekedett, hogy a különböző vallásokban kimutatható miszticizmust egy rendszeres, történet-kritikai rendszerbe foglalja, amire azonban nem került sor.

Schweitzer a miszticizmusban ősi vallásos kifejezést lát. Már a kereszténység előtti fejletlen gondolkozásban is megtalálni véli azt. Ezért van bátorsága kimondani: „A miszticizmus régebbi, mint a vallások“. Ezzel egy a hitből eredő, mágikus szertartásokon alapuló miszticizmust feltételez, amit vallástörténeti értelemben primitívnek jellemez. A mágia azáltal válik miszticizmussá, hogy a primitív ember meggyőződése szerint ő a mágikus módon ható varázslat által a legfőbb hatalommal kapcsolatba kerülhet, és ezáltal természetfeletti képességének részesévé válik. Ennek a miszticizmusnak még nincs semmi köze a gondolkozáshoz. Sokkal inkább az extázis játszik benne nagy szerepet. Ebben az összefüggésben Schweitzer a miszticizmust a görög „myein“ (a szemeket becsukni) szóból eredezteti. „Ez azt akarja jelenteni, hogy miszticizmuson nem természetes megfigyelésből és tapasztalatból, hanem csukott szemmel, benső látásból nyert, lényege szerint titokzatos megismerés értendő.“ Az ilyen primitív miszticizmussal kapcsolatban Schweitzer megállapítja, hogy annak az ember gondolkozására, magatartására és cselekedeteire még nincs hatása. Ezért azt nem is nevezi igazi vallásnak.¹⁷

Az „istenek hitében“ való átmenetet Schweitzer a megtelepedettséggel hozza kapcsolatba. A politeista vallás nem tudja a primitív miszticizmust teljesen elnyomni. Ahol azonban gondolkodás jelentkezik, fokozatosan kifejlődik a magasabbrendű miszticizmus. Ez az eset áll fenn Schweitzer szerint Kínában a Tao-val való egygyéválás miszticizmusának formájában és Indiában a Brahma-val való egygyéválásban.

Itt Schweitzer megtalálja a miszticizmus két fő típusát. „A kínai élet- és világigenlést tartalmaz, az indiai világ- és élettágadást“. A kettő között a különbség abban nyilvánul meg, hogy a Tao-miszticizmusban az extázis elveszti jelentőségét és egészen Lao-tse-ig már semmilyen szerepet nem játszik. Itt az extázis helyébe a tiszta gondolkozásba való alámerülés lép; ugyanakkor a Brahma miszticizmus külsőleges fortélyokkal a szellemi világ jelentéktelenségét keresi. A taoizmusban Schweitzer megtalálni véli a számára jelentős, „a világtól való szabadságban gyakorolható ténykedést“, habár az erkölcstan nem lép elő cselekedetté, hanem megáll az érzületben megvalósuló jóságban.

Schweitzer, a vallásokban legkülönbözőbb formákban megnyilvánuló miszticizmust tanulmányozva, mindenekelőtt a világhoz és élethez kap-

csolódó alapelveket keresi. Azt kérdezi, hogy azok világ- és életigenlők, vagy világ- és élettagadók-e? „Az indiai gondolkodók világszemlélete“ című munkájában ezt a meghatározást adja: „A világ- és életigenlés abban áll, hogy az ember a létet, ahogyan azt önmagában megéli, és ahogyan az a világban megnyilvánul, értékesnek tekinti, és ennek megfelelően arra törekszik, hogy azt önmagában megvalósítsa és amennyire tevékenysége kiterjed, azt megtartsa és elősegítse. Ezzel szemben a világ- és élettagadás abban áll, hogy a létet, ahogyan azt megéli és amiképpen az a világban megnyilvánul, értéktelennek és szenvedéssel teljesnek tekinti, és ennek megfelelően arra törekszik, hogy az életakarást megsemmisítse és lemondjon minden ténykedésről, ami mások életének megtartását és elősegítését szolgálja.“¹⁸

Schweitzer megállapítja, hogy az indiai gondolkodás alapvető módon az élet- és világtagadás eszméjét képviseli, természetesen nem anélkül, hogy az indiai gondolkodás történeti fejlődését az élet- és viláigenlés irányába bizonyos tekintetben ne venné figyelembe. Így világossá válik, hogy a kívülálló szemlélődő számára a határok időről-időre elmosódott-nak tűnnek, és maga Schweitzer is az életigenlés és tagadás közötti ingadozást állapít meg.¹⁹

A másik kritérium a monisztikus és dualisztikus gondolkodásmód közti különbségtétel. Itt is idézzük Schweitzer alábbi meghatározását: „Monizmuson azt értjük, hogy a létnek egy, a világban benne lévő ősokat elfogadjuk, dualizmuson pedig azt, hogy a világot egy világon kívüli istenszemélyiség teremtette és irányítja, ugyanakkor egy a világban benne levő és Istennel szemben bizonyos önállósággal rendelkező elv is létezik, amelyen a világ életének nem tökéletes, nem bölcs, nem erkölcsi volta alapszik“. Schweitzer szerint úgy tűnik, hogy a miszticizmus történeti alapformái a monisztikus alapformából nőttek ki. Szerinte a monisztikus gondolkodásnak az előnye annak egyszerűsége és természetessége. A miszticizmusnak ez a formája a végtelen léttel való eggyé válást nem a világ megismeréséből, hanem egy szellemi élményből meríti. Schweitzer ezzel kapcsolatban időnként az „identitás-miszticizmus“ kifejezést használja. Az eredmény, amit Schweitzer a miszticizmustól elvár, minden esetben az etikai magatartás ebben a rejtélyekkel teljes világban.

4. Schweitzer Albert mint misztikus

Különbséget kell tennünk aközött, amit Schweitzer, a kritikus kutató, a miszticizmus sokféle megjelenési formájával kapcsolatban mond; es ami őt gondolkodásában, megélésében és cselekedeteiben meghatározza.

Schweitzer magát kétségtelenül misztikusnak tekinti, de abban az értelemben, amely semmilyen sémába nem sorolható. Mindenesetre az előadó az őserdő doktorát nem tudja úgy elképzelni, hogy egy ezoterikus körben Yoga-ülésben, becsukott szemmel a saját tapasztalata útján egy misztikus élményre várna. Sokkal inkább arra a günsbachi emlékműre gondol, amelyet kétségtelenül Rodin Auguste „Gondolkodó ember“-e ins-

pirált, vagy egy az Ogowe folyón utazó hajóutasra, aki gondolkodása közben a természetet megéli, és egy hirtelen eszmélkedésben szemei megnyílnak egy titokzatos egész irányába, ami őt megragadja és amelynek ő jelentéktelen része.

Az eddigieket összefoglalva megpróbáljuk a Schweitzer által képviselt sajátosságokat felvázolni, és az ő megélt miszticizmusát bemutatni.

1. Schweitzer miszticizmusának első sajátossága az erkölcstannal való nagyon szoros kapcsolata. „Az élet tiszteletének világszemlélete erkölcsi miszticizmus, amelyet a végtelennel való eggyéválás erkölcsi cselekedete által valósít meg. Ez az erkölcsi miszticizmus a logikus gondolkodásban jelentkezik“.²⁰ Ez a logikus gondolkodás lényegében különbözik attól, amit ma „meditáció“ névvel illetnek, és amint az említett lexikon kifejezetten mutatja, azt a miszticizmussal szoros kapcsolatba hozzák. Még egyszer visszatérve a günsbachi emlékműre, a jobb kézben tartott ceruza arra utal, hogy a logikai gondolkodás magának utat tör, ami egyáltalán nem jellemző az általánosan elterjedt meditációs ténykedésekre; itt a szó cselekvésre tör. Miszticizmus — szó — cselekedet! Hol jut ez kifejezésre, ha nem az élet tiszteletének gondolkozás és érzés által megélt élményében kifejeződő alapfogalmában.

Az erkölcsi miszticizmus mozgásba hoz, van tehát valami dinamikus benne, ellentétben a hagyományos, magába merülő sokféle változatú miszticizmussal, amely inkább megnyugtatóra törekszik, vagyis inkább kvietista irányzatú. „A mi nagy tévedésünk abban áll, hogy azt hisszük, miszticizmus nélkül eljuthatunk egy erkölcsi, a gondolkozást kielégítő világ- és életszemlélethez. Az erkölcstannak a miszticizmusból kell erednie. De a miszticizmus a maga részéről sohasem gondolhatja azt, hogy saját magáért létezik. Az nem virág, hanem csupán a virágnak a kelyhe. A virág az erkölcstan. Az a miszticizmus, amely csupán önmagáért van, olyan só, amelynek íze nincs“²¹

2. Schweitzer erkölcstana „keresztény“ erkölcstan, mert Jézussal van kapcsolatban. Richter Julius megállapította, hogy bár Schweitzer Pál apostolnál „Krisztus-miszticizmus“-ról beszél, de a maga részéről majdnem minden esetben Jézus-miszticizmus kifejezést használ. Erre vonatkozóan van egy felvilágosító kijelentése: „Pál miszticizmusában a feltámadott, felmagasztosult Úrral való kapcsolatáról, Schweitzer azonban a történeti, földi Jézusról beszél.“ Richter megjegyzésén túl azt mondhatjuk, hogy Pál Krisztus-miszticizmusában kora eszkatológiájának a váradalma alapján áll, amit mint közbeeső időszakot él meg. Ezzel szemben Schweitzer miszticizmusában a Jézus evangéliumában jelentkező isteni akaratot keresi, amit eszkatológiamentesen kell értelmezni. Az eredmény végeredményben ugyanaz, amit Schweitzer „az erkölcsiség felsőrendűségének“ nevez.

3. Az élet tiszteletének misztikus erkölcstana egyetemes, az egész létre irányul, még akkor is, ha az egésznek az értékelése az ember előtt rejtve marad. Schweitzer leplezetlenül beszél a világ rejtélyességéről, „az élet akarásának, az önmeghasonlásnak kíméletlen színjátékáról“, „a világ megismeréséről való lemondásról“.²² „Miképpen tud az ember a végtelen léttel erkölcsi szemlélete és erkölcsi tevékenysége által eggyé válni, ahol mindennek ellenére a végtelen lét, a maga sajátossága szerint, előtte ti-

tokzatos marad és a világ életében valamiképpen megnyilatkozik, amit ő erkölcsileg felfogni nem képes.“ Az erkölcsre alapozott miszticizmus tudomásul veszi azt a tényt, hogy a világszellem és a világ menete előtte felfoghatatlan marad.²³

Az erkölcsi igény egyetemlegessége Schweitzer életségében jut kifejezésre. Alapvető jelentőségű amiképpen ő a valóság alaptapasztalatairól így ír: „Én élet vagyok, aki élni akar, annak az életnek a közepette, amely élni akar“. Itt nem arról van szó, hogy nekem életem van. „Én élet vagyok, az egésznek a részeképpen.“

Schweitzernek minden élővel kapcsolatos álláspontját alkalomadtán sokan leírták a „természet-miszticizmus“ összefüggésében. Én őt szívesebben úgy nevezném, mint egy ökológikus erkölcsstan teológiailag meg-alapozott előfutárát. 60 esztendővel ezelőtt hangzott el híres, de komolyan alig vett megjegyzése: „Amiképpen a háziasszony, aki a szobát kitararította, arra is ügyel, hogy az ajtó be legyen csukva, nehogy a kutya oda be tudjon menni és egész munkáját lábnyomaival beszennyezze; így az európai gondolkodóknak vigyázniuk kell arra, hogy az erkölcsstan területén egy kutya se járhasson“.²⁴

4. Schweitzer misztikus erkölcsstana kifejezetten egyéni erkölcsstan, mert lényegét illetően a miszticizmus egyéni élmény. Schweitzer szem-beszáll egy olyan utilitárisztikus, azaz hasznossági elvre alapozott erkölcsstannal, amely csupán a szociáletikát akarja érvényesíteni.

„Szociáletika egyéni etika nélkül olyan, mint egy csavar által lerög-zített test, ahová élet be nem hatolhat; annyira szegényessé válik, hogy az már nem erkölcsstan“. „A világ csak akkor lesz képes talpra állani, ha meg tudja valósítani azt, hogy a gyógyulás ne intézkedések, hanem új lelkület által menjen végbe.“

5. Schweitzer misztikus erkölcsstana nem az egyén vallásos szükség-letei kielégítését kívánja szolgálni. Az általa képviselt miszticizmusnak általános érvényessége van és annak előfeltétele a gondolkodásban áll.

6. A schweitzeri miszticizmus mint állandó magatartás valósul meg, szemben a hagyományos miszticizmussal, amely legtöbbször egy kipon-tozott élményből merít, egy pillantás tapasztalatából, amelyhez így szólhatnánk: maradj még, olyan szép vagy! Megjegyzendő, hogy Schweit-zer szerint a cselekvő ember kerül misztikus kapcsolatba az isteni aka-rattal. Ezzel kiküszöbölődik a pillanatnyi misztikus élmény, a transz-állapot megszűnése utáni bénító csalódás. Ez a schweitzeri miszticizmus hangsúlyozza a gondolkodás világ- és életigenlő ösztönzését.

7. Schweitzer miszticizmusa nagyon távol áll a személyes üdv el-érésének az önmegváltás vagy kegyes cselekedet általi lehetőségétől. Hogy az emberben, mint egyedüli élőlényben az ő teremtetten volt és egy titok-kal teljes egészben való részvétele tudatossá válik, ez Schweitzer szerint egy drága ajándék, amely mint kegyelem tapasztalható meg. A megta-pasztalt kegyelem azonban erkölcsi magatartásra kötelez!

A szeretet fogalmát Schweitzer szellemi fénysugárnak tekinti, amely a végtelenből hozzánk érkezik. Ezt a fénysugárt kegyelmi jelként értel-mezhetjük, amire a válasz ez: az élet tiszteletének szereteten alapuló to-vábbadása.²⁵

JEGYZETEK

- ¹ *Die Mystik des Apostles Pauls*. Tübingen 1930. 1.
- ² *Verfall und Wiederaufbau der Kultur*. München 1923. 56.
- ³ *Aus meinem Leben und Denken*. Leipzig 1931. 174.
- ⁴ *Uo.* 204.
- ⁵ *Verfall und Wiederaufbau der Kultur*. München 1923. 57.
- ⁶ *Kultur und Ethik*. Bern 1923. XVI.
- ⁷ Grasser, Erich: *Albert Schweitzer als Theologe*. Tübingen 1979. 260.
- ⁸ *Aus meinem Leben und Denken*. Leipzig 1931. 203.
- ⁹ *Kultur und Ethik*. Bern 1923. XVI.
- ¹⁰ *Geschichte der Leben-Jesu-Forschung*. Tübingen 1921. 640.
- ¹¹ *Uo.* 641.
- ¹² *Aus meinem Leben und Denken*. Leipzig 1931. 46.
- ¹³ *Uo.* 46.
- ¹⁴ *Die Mystik des Apostles Pauls*. Tübingen 1930. 4/5.
- ¹⁵ *Aus meinem Leben und Denken*. Leipzig 1931. 185.
- ¹⁶ *Uo.* 186, 187.
- ¹⁷ *Gesammelte Schriften*. Bd. 2. Zürich. 431.
- ¹⁸ *Uo.* 661.
- ¹⁹ *Aus meinem Leben und Denken*. Leipzig 1931. 203f.
- ²⁰ *Kultur und Ethik*. Bern 1923. 233.
- ²¹ *Uo.* 242.
- ²² *Gesammelte Schriften*. Zürich. Bd. 2. 662.
- ²³ *Kultur und Ethik*. Bern 1923. 225.
- ²⁴ *Uo.* 155, 199, 222.
- ²⁵ *Aus meinem Leben und Denken*. Leipzig 1931. 207.

SZEMELVÉNYEK SCHWEITZER ALBERT MUNKÁIBÓL*

Minden élet szent

— A valóban erkölcsös ember számára minden élet szent, beleértve azt is, ami emberi szempont szerint alacsonyabbrendűnek tűnik. Minden előtte álló esetet az embernek külön kell megítélnie, a szükségszerűség kényszere alatt, mint pl. amikor döntenie kell, hogy két élet közül melyiket kell feláldoznia, azért hogy a másikat megtarthassa.

— Amikor még egészen kis gyermek voltam, nem tudtam megérteni, hogy az estéli imában miért csak az emberekért kell imádkoznom. Ezért, amikor édesanyám, aki velem együtt imádkozott, megcsókolt és jóéjsza-

* Albert Schweitzer: *An Anthology*. Szerkesztette Charles R. Joy. Boston, 1962. című gyűjteményből válogatta és fordította dr. Szabó Árpád.